

"להדליק נרות בכל העולמות"

מאת תמי וולף

המוטל ברייסק, על שירת ולהי, הצאת הקיבוץ
המאזינה, 1988, 191 עמ.

כבר לטן פירסום ספר שיריה הראשון - "פנאי" (1967) יצאה ולדה להתעניינות מיוחדת במינה - כאשה וכמשוררת. שיריה התקבלו בהתלהבות מרובה הן ע"י שכבות מגוונות של קהל הקוראים הרחב והן ע"י קהל המבקרים המקצועי - התלהבות שלא הייתה בתחילתו, אלא התפתחה לתופעה מעגינת ואולי גם חריפעמית: ולדה והתה שונה מכל משורר מודרניסט אחר שפעל וכתב בארץ כאותה התקופה. היא לא נהגה לשבת בבתי הקפה, ולא שאפה להתבלט. אדרבה, היא התחמקה מחוקרי הפירסום והעדיפה לשבת ספונה בביתה, שהיה סגור מרח הסדית-חבדית והקפידו בו על קיום מצווה קלה במחירה.

ולדה חייתה איטא שונה באורח חייה, כלבושה וכורכב התגוננות מכל מה שניתן היה. לצופה ממשוררת, אך ייחודה היה בכתיבת, שהיא מרחיבה לקהל מעריציה, ואף שהיכתה להסתגר ב"אמותיה הם הקיפוח מכל עבר, ועל אליה לרגל כמעט כמו אל חצר של אדמו"ר חסידי, אולם, באופן מוח, למרות הפופולריות המרובה שלה וכתה שירתה של ולדה, לא הניבה התקבלות נרחבת זו מחקר מקיף שיעסוק במכלול שירתה, מחקר שיעקוב אחר הפואטיקה של שירתה. אמנם פורסמו מעל דפי כתבי העת והמוספים לספרות כנראה מאמרי ביקורת על שיריה של ולדה, אך אלה התמקדו בעיקר בשירים בודדים או בקבוצים ספציפיים ולא עסקו בחיבת הכולל של שירתה.

ספרה החדש של המוטל ברייסק, "על שירת ולדה", שירה בכלל - ולו רק בשל ראשוניותו, ביוזמתו חלוצי-מחקרי לבחינת מכלול שירתה של ולדה. המונוגרפיה שכתבה ברייסק, כתובה באהבה רבה לולדה ולשיריה. לעיתים רומה שהאבה מקלקלת מעט את השורה, משום שהיא מעכבת את התבוננותה המקריית-הבחנת של הכותבת, ותחת התבוננות שקולה זו מתפרצת וזיית ראייתה הטובייקטיבית.

נראה לי, כי בשלבי הכתיבה הראשוניים של הספר מתחבטת המוטל ברייסק בשאלה - מאיזה צד התבוננות עליה לבחון את שיריה של ולדה ולכתוב את ספרה שלה - האם המונוגרפיה צריכה להיווצר מתוך התבוננות אישית-חוויתית בכתיבתה של ולדה, שמטשטשים בה התחומים בין הטובייקט לבין האובייקט, או שמא התבוננות צריכה לנבוע מראיה מחקרית משובטת וקרה, ובהרחק בעקבות זאת גם הכתיבה תהיה מרושבת ומרודה. שני הפרקים הראשונים של הספר - פרק המבוא ופרק א, העוסק בהתקבלותה המאוחרת של ולדה - הם שעטנו של שתי שיטות התבוננות אלה: שימוש בשפה קלילה ומרפרפת לצד נטיו להבין את רכיבי כתיבתה של ולדה לאור מושגים בביקורת הספרות - כמו "התקבלות", "רקע ביוגרפי" וכדו'. היו אולי שיאובו סוג זה של כתיבה, משום שהוא מונח "אקדמי" תקרא ברדד השווה לכל נפש. לענינת העני, נראה לי להעדיף את סגניקת הכתיבה וההתבוננות שבה נקטה המוטל ברייסק בפרקי ההמשך של הספר, משום שיש להבחין בין כתיבת מונוגרפיה מחקרית על יוצר, שנועדה בראש ובראשונה לאפיין את שירתו, לבין כתיבת ביוגרפיה, שתכליתה לספר קורות חייו של האדם.

באמצעות הכותרת שנתנה המוטל ברייסק לפרקי הספר השונים, ניתן לראות עד כמה הריאלקטיקה בין שני סוגי ההתבוננות היא רבת משמעות. לכל אחד משבעת פרקי של גוף הספר נושא שתי כותרות - הכותרת העליונה המושמטת במרכאות היא כתיבת כותרת שירית - המורכבת מצירוף שירי של ולדה או מוזה ציטטה משיר, ואילו הכותרת המובטת תחתיה היא כתיבת כותרת מחקרית המגדירה את הנושאים שבהם יתמקד הפרק. כך, למשל, פרק ג' נושא את הכותרת "שיריות הסיפורים שמספרים החוששים לנשמתו" ומתחתיה מופיעה הכותרת המחקרית - "סיפור כנקודת מוצא פואטית". הכותרת השירית איננה שרירותית אלא מקפלת בתוכה את המציאות המחקרית של הפרק כולו. כך, הכותרת השירית של פרק המבוא העוסק בביוגרפיה של ולדה - היא "פמוטות הרוחה", כאשר לפמוטות יש בביוגרפיה של ולדה גם נוכחות קונקרטיה - כפמוטות של נרות שבת, שהיתה מדליקה בערבי שבתות ובערבי תגים, וגם נוכחות סמלית, אשר רואה בפמוטות סמל מייצג לשימור המורשת, למסורת המועברת כירושה, אשר באה כמובן לידי ביטוי גם בשיריה של ולדה.

הכותרת השירית איננה רק כתיבת מוטל לפרק, אלא משקפת צורת התייחסות אישית מאוד ואולי גם רגשית מאוד שיש למחברת כלפי שירתה של ולדה. באמצעות הכותרת השירית מתבטאת הנימה האישית של המחברת גם במסגרת של מחקר מעריאקטיבי.

אחת המגמות המאפיינות את המונוגרפיה היא השאיפה להתפרש על מכלול רחב של נושאים ותחומים, מתוך מגמה לאפיין את שירתה של ולדה מאספקטים שונים של התייחסות. כל פרק בספר הוא כתיבת מחקרית ויחיד בפני עצמה, אך הוא גם מצטרף לתמונת הכוללת שבונים יתר הפרקים על שירתה של ולדה. הספר נפתח כאמור בפרק ביוגרפי, מתוך תפיסה כי לא ניתן להבין את התשתית הנפשית והרעיונית של שירתה של ולדה בלי להבין תחילה את הרקע המשפחתי המיוחד שממנו היא באה. הפרק סוקר נקצרה את השושלת המשפחתית אשר תחילתה במיפגש בין סב סבא של ולדה, בעל התניא, מייסד חסידות חב"ד לבין

בעירבוב מוזר של יסודות אנטיים ואליגוריים עם יסודות ריאליסטיים. והקטעים פורסמו ע"י המשורר ש. שלום רק לאחר מותה של זלדה ב.משא, 26.9.84.

עיצוב דיוקן הוולת כמושא פואטי עומד במוקד הפרק הרביעי, ואולם לא כל כך ברור אילו אובייקטים נושאים את תווית "דיוקן הוולת" - האם אלה פרסונות המועמדות כגיבורים שיריים או כל מה שהוא לא בגדר האנייהשר, ובכלל זה גם הפצים ומקומות, ולא רק דמויות. הכותרת השירית "לפרק שכחתי בריוסף משורתה של זלדה - כדי שאצא מציגול ישותי הקסום" מצביעה על אינטראקציה שמקיימת המשוררת עם מכלול העולם הסובב אותה, כלומר - יציאה מתוך המעגל הפנימי של דיוקן האני והיפתחות אל כל השירות החיצוניות. הכותרת המחקית "מרגישה דווקא את עיצוב דיוקן הוולת כמושא פואטי, ומכוננת בכך רק לעיצוב דמויות שרירות, אך נראה, כי הפרק כולו עומד דווקא בסיומן. הכותרת השירית" ולא. הכותרת המחקית".

הפרק החמישי: כוחן את הסיגנון והגותי של זלדה, כאשר מושגים כמו "מחשבות", "הרהורים", "הגיגים" - נבחרים הן כישויות הקיימות לעצמן ונוטלות חלק בסיטואציה השירית, והן כחלק מתפיסה הגותית מוללת אשר מאפיינת את עולמה הרוחני של זלדה. בריוסף מרגישה את הדיקה המתקיימת בתוך עולם זה בין הממשי למופשט, כאשר המופשט עובר תהליכים של המחשה ואילו הממשי מתעלה לדרגה של הפשטה המיפגש בין המושגי לבין המופשט איננו מתרחש בעולמות עליונים. ארובה, זלדה נוטה לייחס את המשמעותיות דווקא לתמונות בתיאור, טריוויאליות, אשר צידן הגלעני איננו מיטשטש לנוכח המשמעות המטאפיזית הנבנית מתוכן. הפרק השישי עוסק בפרוורדיה בשירתה של זלדה, מתוך מגמה לאפיין את הריתמוס הייחודי ואת החריזה והמילול, כאשר באופן מובלט מודגשות הן החזרה התכופה על עיצורים כמו מ, ה, ועל תנועות כמו O,U ר. בריוסף מציינת, כי זלדה היתה מאד מודעת לצלולן של המלים ובתיבתה האליטרטיבית כאופן מובהק לא היתה ספונטאנית או אקראית.

במוקד הפרק השביעי עומדת הכתנה מאד מעניינת על הימצאותה של תבנית יסוד משולשת בשירתה של זלדה. התבנית המשולשת באה לידי ביטוי בכל רבדי הטקסט: ברובד הצלילי - היא מתבטאת בחזרה משולשת על עיצורים, על אותה המלה, או על אותו חלק ריבור. גם החזרות האנפוריות משתכללות פעמים רבות למבנה משולש, כאשר החזרה היא על יותר ממלה אחת ולפעמים גם על פסוק שלם.

ברובד המיבני - בריוסף מונה עשרים ושבעה שירים אשר בנויים משלושה בתים או משלושה פרקים. גם בשירים הכתובים ללא חלוקה לבתים ניתן להבחין בחלוקה פנימית לשלוש יחידות תימטאיות.

בשירים אחרים החלוקה המשולשת משתכללת והיא מוכפלת ומשולשת. ניתן למצוא גם שילוב של תבניות זוגיות ומרובעות עם תבניות משולשות. המתכונת המשולשת החוזרת מלמדת, כי בתיבתה של זלדה היתה מושתתת על סטרוקטורה מתושבת ומדודה. לי נראה, כי הדבר פשוט היה מוטמע בה, ולא תמיד היא היתה מודעת לכך, כפי שאולי מנסה המוטיב בריוסף להראות.

הפרק המסיים את הספר מנסה להתמודד עם השאלה העמוקה כיצד נבנית והשקפה הדתית בשירת זלדה. כדי להשיב על כך, מנסה בריוסף לבחון שאלות יסוד הנמצאות בבסיסה - מה פירושה של ספרות דתית וכיצד ניתן להגדיר אותה אם בכלל, כיצד שייכה זלדה עצמה במונח האמוני והסוציולוגי וכיו"ב. אבחנה פואטית מעניינת של בריוסף היא שהיסוד האמוני בכלל ונזכחותו של אלוקים בפרט מופיעים ברך כלל כנקודת הסיום של השיר, וכך השיר כולו נבנה כחותר לקראת הסיום.

ולמידו ר' אלחנן ממשפחת חן המפורסמת, שהיה סב וזה מצד אמה. מאבותיה קיבלה זלדה את האהבה לספרות ולאמנות, את כשרון הצירוף ויכולת הסיפור. סיפור, כפי שחזרה ומרגישה בריוסף, איננו רק פתח אפרותית לפי תפיסתה של זלדה, אלא הוא ערך השמר מפני עצמו, כפי שהוא נתפס בחסידות. כיוון שכך, סיפור ובוא לידי ביטוי בכל סוג של כתיבה, ולפיכך זיטשטשית התחומים מבחינה ואגדית אצל זלדה בין השירה לבין הפרוזה.

הפרק הראשון עוסק כפי שצינו לעיל בהתקבלותה מאוחרת של זלדה, הן בקרב קהל הקוראים הרחב והן בקרב הקהילה הספרותית. נראה לי, כי הסרה בפרק זה ושואה בין זלדה לבין משוררים אחרים שפעלו בארץ אותה התקופה, וכן נסיון למקם את זלדה במפה הספרותית של שנות השישים והשבעים.

הפרק השני עוסק במצבי יסוד אנושיים נפשיים ערכיים, הבאים לידי ביטוי בשירתה של זלדה. כמצב סוד אידיאלי בחזרת בריוסף את המושג "מלכות", מתואר בשירתה של זלדה מצב נפשי אידיאלי, נכסף, אך גם ניתן להתגשמות בממש המושג. מלכות נתפס מיווג של עולמות עליונים, על רקע משמעותו גוטוענת בקבלה ובחסידות, עם העולם הממשי. נקודת היחבור בין שני העולמות מתממשת באמצעות אבירים מו פמוטות הכסף, אשר נעשה בהם שימוש במציאות אוקרטיבית, אך הם גם מקפלים בתוכם משמעות סמלית וטוענת.

הפרק השלישי בודק את הקרבה בין השירה לפרוזה בתיבתה של זלדה, באמצעות הטון, הלשון והמוטיבים השוררים בשירים - אמצעים שברך כלל נתפסים על דינו כאמצעים פרוזאיים מובהקים, וזלדה עושה בהם שימוש בתיבתה השירית. לצד דיון זה מביאה בריוסף ולושה קטעי פרוזה ששלחה זלדה למשורר ש. שלום שנות השלושים המוקדמות, קטעים שמתאפיינים

בהתאם לסגורת החסידית שממנה ינקת זלדה, האינטראקציה בין אלוקים הנשגב לבין בני האדם באה לידי ביטוי בחימה של קדושה, המואצלת מהאלוהות אל תהליכים רגשיים ומוטריים המתקיימים באדם. אך להבדיל מהתפיסה החסידית המקובלת, אין אצל זלדה יחס אינטימי כלפי אלוקים בנוסח של פניה ישירה המביעה קירבה - כמו אלי או אלוהי. המגע עם אלוקים מועמד רק כעקיפין, והוא תמיד יישאר בלתי נתפס. ספרה של המוטיב בריוסף נתפס בעיני כהדלקת נר לנשמת שירתה של זלדה. והו נר של זכרה, אך בעיקר ניצוץ שלהבת-אש שתיראה תמיד למרוחק. השאיפה של המחברת לפרוש את המונוגרפיה על פני שדות כה נרחבים של תחומי ביקורת, נרמית כנסיון להדליק נרות בכל העולמות, כפי שכותבת זלדה בפתח השיר "שבת חול", שיר שיכול לשקף גם את שירת חייה. להדליק נרות בכל העולמות - וזהו שבת. להדליק נרות-שבת וזהו קפיצת-נפש הרת נצורות לים נודד, שיש בה מסתורין של אש-השקיעה. בהדליק הנרות ייחפן חרדי לנהר ריגור, באשדות ברקת שוקע לבי..."

